

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ
ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ

ΚΕΡΚΥΡΑ

1. Έργασια έπανεκθέσεως

Έν άναμονή τής οίκοδομήσεως του νέου άρχαιολογικού Μουσείου Κερκύρας, προπαρασκευαστική έργασια συντηρήσεως, καθαρισμού και προσωρινής έπανεκθέσεως εις τās αίθουσας τών Άνακτόρων τής πόλεως συνετελέσθη, άφορώσα τόσον εις τά πήλινα άντικείμενα τής Συλλογής, όσον και εις τās πολυτίμους μεταβυζαντινάς εικόνας, περι τών όποιών πρβλ. 'Ι. Παπαδημητρίου, Άνακοίνωσις περι τών μεταβυζαντινών εικόνων του Μουσείου Κερκύρας, Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher 1937, σ. 283 - 292.

Ό καθαρισμός και στερέωσις τών εικόνων έξετελέσθη υπό του έμπείρου τεχνίτου κ. Ά. Μαργαριτώφ, βοηθουμένου υπό του Άλ. Ραφτάκη. Κατά τήν έργασίαν αυτήν άπεκατεστάθησαν εικόνες έπιζωγραφισμέναι, άλλα καλώς διατηρούμεναι υπό τó νεώτερον χρωματικόν στρώμα. Τό άποτέλεσμα του καθαρισμού ύπήρξεν άποκαλυπτικόν ώς προς τήν φορητήν εικόνα τής Θεοτόκου ('Ι. Παπαδημητρίου έ.ά. σ. 284, I) και τήν εικόνα του Άγ. Παντελεήμονος (έ.ά. σ. 286,8). 'Η πρώτη άπεδείχθη ότι άνάγεται εις τó τέλος του 15ου ή τās άρχάς του 16ου αϊώνος, κατά προφορικήν άνακοίνωσιν του Καθηγ. κ. Ξυγγοπούλου, ή δέ δευτέρα ειχεν έπιζωγραφισθή ήδη κατά τόν 17ον αϊώνα. 'Η κατάστασις της πρό του καθαρισμού παρουσιάζετο ώς άκολούθως : 'Η έπιφάνεια του χρωματικού στρώματος ειχεν άποχωρισθή κατά τó μεγαλύτερον μέρος άπό τήν βάση (λινάτσαν), ή όποία πάλιν ειχεν άποκολληθή άπό τó σεσηπός και πλήρες ρωγμών ξύλον. Μετά τόν καθαρισμόν τής έπιζωγραφίσεως, προέκυψεν ότι ή παλαιά άγιογραφία ήτο κατά τι μεγαλύτερων διαστάσεων τής νεωτέρας. Τό άρχικόν βάθος (έδαφος) ήτο κίτρινον άντι χρυσοϋ, ό φωτοστέφανος πράσινος με έρυθράν ταινίαν, τó ένδυμα του άγίου έρυθρόν. Τό νεώτερον πρόσωπον, κατέχον τήν ίδίαν θέσιν του άρχικού, ώς διεπιστώθη άκτινογραφικώς, άφέθη ώς ειχε. Άντικατεστάθη ή έφθαρμένη λινάτσα διά νέας, έφ' ής έκολληθή τó χρωματικόν στρώμα, τοποθετηθείσα επί νέου ξυλίνου πλαισίου. 'Η προκύψασα έντελώς νέα όψις τής εικόνας καταφαίνεται διά τής παραβολής τής ένταυθα δημοσιευομένης φωτογραφίας (Πίν. 176 α, β) προς τήν πρό του καθαρισμού, 'Ι. Παπαδημητρίου έ.ά. σ. 286,8.

Εις ειδικήν αίθουσαν τών Άνακτόρων Κερκύρας

έξετέθησαν 50 μεταβυζαντινάι εικόνας, όπως και τά στερεωθέντα και καθαρισθέντα παλαιοχριστιανικά ψηφιδωτά τής βασιλικής τής Παλαιοπόλεως, τά όποία φέρουν πολυχρώμους παραστάσεις πτηνών και ζώων. Έπίσης, έντός προθήκης ειδικώς κατασκευασθείσης, έξετέθησαν αί μικραί φορηταί εικόνας ώς και άλλα άντικείμενα τής παλαιοχριστιανικής έποχής και τής Ένετοκρατίας.

Διά τά άρχαία πήλινα ειδώλια και διά τά άγγεϊα κατεσκευάσθησαν τρεΐς προθήκαι, αί όποία έξετέθησαν εις αίθουσαν τής άρχαιολογικής Συλλογής. Εις τās έργασίας έπανεκθέσεως έδαπανήθη συνολικώς τó ποσόν δραχ. 65.000.— εκ τής πιστώσεως τών έπενδύσεων.

2. Βυζαντινός Ναός Άγ. 'Ιάσονος και Σωσιπάτρου

Πιστώσεις του Ταμείου άρχαιολογικών άπαλλοτριώσεων εκ δραχ. 180.000.— διετεθήσαν προς διαμόρφωσιν του περιβάλλοντος χώρου, συντήρησιν του Μνημείου και καθαρισμόν τών τοιχογραφιών και φορητών εικόνων.

Κατεσκευάσθη περίφραγμα 230 μ. περίπου, εκ κιγκλιδώματος επί τής ανατολικής και δυτικής πλευράς. Έκτίσθη χαμηλός τοίχος προς ύποδοχήν του κιγκλιδώματος, εκ λαξευμένων πλακοειδών λίθων συνηρμοσμένων (177 α), ούτως ώστε ή όψις του έλαβε μορφήν τοιχοδομίας χωρικού τύπου. 'Η αύλή πρό τής εισόδου έστρώθη διά πλακών άκανονίστως πολυγωνικών, έγχωρίου προελεύσεως (177 β).

Εις τó έσωτερικόν έξετελέσθη υπό του τεχνίτου κ. Ά. Μαργαριτώφ, βοηθουμένου υπό του Ά. Ραφτάκη, έργασία καθαρισμού και στερέωσεως τών σωζομένων τμημάτων τοιχογραφιών καθώς και τών φορητών εικόνων. Ένεκα έξογκώσεως και άποκολλήσεως του κονιάματος, άφηρέθη ή τοιχογραφία του Άγ. Άρσενίου (πρβ. Α.Ε. 1934 - 1935, σ. 52, εϊκ 21), ήτις καθαρισθείσα και στερεωθείσα έντός μεταλλίνου πλαισίου, έξετέθη επί του τοίχου του νάρθηκος (178 α). 'Υπό τήν τοιχογραφίαν ταύτην άπεκαλύφθησαν ίχνη άρχαιοτέρας, ή όποία εικονίζει τόν Άγ. Γεώργιον έπιπτον, προς δεξιά, κρατουντα δόρυ. Τής άρχαιοτέρας ταύτης τοιχογραφίας σώζεται μόνον τó μέλαν περίγραμμα (178 β). Έκαθαρίσθησαν και έστερεώθησαν ώσαύτως τά λοιπά ύπολείμματα τοιχογραφιών, εις τόν νάρθηκα και επί τών τοίχων του ίερού (Προθέσεως), τά όποία ειχον άποκαλυφθή κατά τās έργασίας συντηρήσεως του Μνημείου, εκτελεσθείσας τή έπιβλέψει του ύπογράφοντος κατά τó έτος 1957. Δείγμα μιδς τών τοιχο-

γραφιών αὐτῶν δεικνύει ὁ Πίν. 177 γ. Αἱ ἐντὸς τοῦ Ναοῦ φορηταὶ εἰκόνες τοῦ Τζάνε καὶ ἄλλων ζωγράφων τοῦ 17ου αἰῶνος ἐκαθαρίσθησαν καὶ ἐστερεώθησαν. Ἀπεκαλύφθη, ὡς ἀνεμένετο, ἡ ὑπογραφή τοῦ ζωγράφου Ἐμμανουὴλ Τζάνε ἐπὶ τῶν εἰκόνων τοῦ Νάρθηκος ("Αγ. Ἰάσων καὶ Ἄγ. Σωσίπατρος), καλυπτομένη ὑπὸ τὸ στρώμα νεωτέρων ἐπιζωγραφίσεων. Αἱ εἰκόνες διατηροῦνται εἰς καλὴν κατάστασιν.

3. Ἀνασκαφὴ ἐν Παλαιοπόλει

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἔτους 1959, συνεπεῖα ἐργασιῶν ἰσοπεδώσεως τοῦ ἐδάφους ἐντὸς τοῦ Δημοσίου κτήματος τοῦ Ἰνστιτούτου Ἐλαίας, εἶχον ἔλθει εἰς φῶς τοῖχοι ἐξ ὀπτῶν πλίνθων συνδεομένων δι' ἄσβεστοκονιάματος, οἱ ὅποιοι ἀπεδείχθησαν, κατόπιν μικρᾶς ἐρεῦνης, ὅτι ἀνήκον εἰς βαλανεῖον ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ἡ θέσις ἀπέχει 80 μ. ΒΔ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου, ὅπου ἀπὸ ἐτῶν διεξάγῃ ἀνασκαφὰς δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Ἐπικειμένης τῆς οἰκοδομήσεως, ἐντὸς τοῦ κτήματος, τῶν κτηριακῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ Ἰνστιτούτου ὑπὸ τοῦ Ἐπιμετρίου Γεωργίας, διενεργήθη δοκιμαστικὴ ἀνασκαφή, ἀπαραίτητος τόσον διὰ τὴν μελέτην τοῦ ἀποκαλυφθέντος ρωμαϊκοῦ κτηρίου ὅσον καὶ διὰ τὸ γενικώτερον κέρδος στοιχείων τῆς τοπογραφίας τῆς ἀρχαίας πόλεως, τῆς ὁποίας προσφάτως ἀκόμη ἡ ἀκριβὴς θέσις ἔγινεν ἀντικείμενον ἀμφισβητήσεως.

Κατὰ τὴν δοκιμαστικὴν ἔρευναν, διενεργηθεῖσαν δαπάνη τοῦ Ἐπιμετρίου, ἀπεκαλύφθη μεγάλη αἶθουσα τοῦ βαλανείου (διαστ. 10,50 X 8 μ.) πρὸς τὴν ὁποίαν συνάπτονται, κατὰ τὴν βορείαν καὶ τὴν νοτίαν πλευρὰν, ἀνά μία ἡμικυκλικὴ δεξαμενὴ. Τὸ δάπεδον τῆς αἰθούσης, κοσμοῦμενον διὰ ψηφιδωτοῦ, εἶχεν ὑποχωρήσει κατὰ μέγα μέρος, διότι ἐστηρίζετο ἐπὶ πηλίνων στυλίσκων ὑποκαύστου, οἱ ὅποιοι ἔχουν καταρρεύσει. Ὡς ἐκ τούτου τὸ ψηφιδωτὸν εὐρέθη, κατὰ τὸ πλεῖστον, διαλελυμένον. Συνίσταται ἐκ ψηφίδων κυβικῶν, πλευρᾶς 1 - 2 ἐκ., αἱ ὁποῖαι ἐσχημάτιζον γεωμετρικὰ κοσμήματα. Ἀνεσκάφησαν, ἐκατέρωθεν τῆς κεντρικῆς αἰθούσης, δύο ἄλλαι μικροτέρων διαστάσεων, τῶν ὁποίων ἡ μία, πρὸς δυσμὰς, ἦτο ὑπόκαυστος, τὸ δὲ δάπεδόν τῆς ἔχει καταρρεύσει. Ἡ ἔρευνα τοῦ κτηρίου θὰ συνεχισθῇ ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, αἵτινες διενεργοῦνται εἰς τὴν Κέρκυραν.

ΒΑΣ. Γ. ΚΑΛΑΪΠΟΛΙΤΗΣ

*

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ

ΛΕΥΚΑΣ

ΑΝΑΣΤΗΛΩΤΙΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ

Ἐν Λευκάδι ἐξετελέσθησαν στερεωτικαὶ ἐργασίαι εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας Ὁδηγητρίας παρὰ τὸ χωρίον Ἀπόλπεναν, περὶ τὰ δύο χιλιόμετρα νοτίως τῆς πόλεως τῆς Λευκάδος. Εἶναι ἐκκλησία μονόκλιτος ξυλόστεγος, χρονολογουμένη περὶ τὰ μέσα τοῦ 15ου αἰῶνος. Ἐσωτερικῶς διασώζει μέρη ἐκ τῶν λίαν ἀξιολόγων τοιχογραφιῶν τῆς 1. Τὸ μνημεῖον ἦτο ἐτοιμόρροπον οἱ τοῖχοι τοῦ εἶχον ἐπικινδύνως διαρραγῆ, ἡ δὲ στέγη τοῦ εἶχε σαπίσει. Κατὰ προγενεστέρως στερεωτικὰς ἐργασίας ἐκ μέρους τῶν κατοίκων εἶχεν ἀφαιρεθῆ μέρος ἐκ τοῦ ὕψους τῶν τοίχων πρὸς ἐλάφρυνσιν τῶν βαρῶν τῶν καὶ ἀνακούφισιν τοῦ μνημείου ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν πιέσεων.

Κατὰ τὰς προκειμένας στερεωτικὰς ἐργασίας, γενομένας κατ' ἐντολὴν τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως, ἐκρίθη ὅτι διὰ νὰ συγκρατηθῇ τὸ μνημεῖον ἔπρεπε ν' ἀντικατασταθῇ ἡ στέγη, νὰ «δεθοῦν» οἱ τοῖχοι δι' ἐνιαίας ζώνης ἐξ ὀπλισμένου τσιμεντοκονιάματος (chaînage) ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν τοίχων περιμετρικῶς καὶ νὰ ἐντειχισθῇ ἡ νοτία θύρα. Διὰ λόγους αἰσθητικῶς ἢ συνεκτικῆς αὐτῆς ζώνης ἀπεκρῦβη ἐκατέρωθεν ἐντὸς ἀργολιθοδομῆς, χρησιμοποιοῦμένης ἀντὶ ξυλοτύπων. Διὰ τῆς προσθήκης τῆς ἐν λόγω ζώνης ἐπετεύχθη μερικὴ ἀποκατάστασις τῶν ὑψηλῶν ἀναλογιῶν τοῦ κτηρίου, ἀπεφεύχθη ὁμως ἡ πλήρης ἀποκατάστασις τῶν ὡς ἄνευ νοήματος². Ἐπίσης ἀπεφεύχθη ἡ μίμησις τῆς τοιχοδομίας, ὅπου αὐτὴ ἦτο πλινθοπεριβλητος ὅπου δὲ ἦτο κοινὴ ἀργολιθοδομὴ ἐπεδιώχθη νὰ γίνεταί αἰσθητὴ ἡ διάκρισις τοῦ παλαιοῦ ἀπὸ τοῦ νέου. Ἐσωτερικῶς ἡ ἀνωτέρω προσθήκη ἀφέθη ἄνευ ἐπιχρίσματος. Χάριν δὲ ἀερισμοῦ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ μνημείου — πρὸς καταπολέμησιν τῆς ὑγρασίας — ἀπεφεύχθη ἡ παρεμβολὴ τοιχοδομίας μεταξὺ τῆς κορυφῆς τῶν τοίχων καὶ τῆς ξυλίνης στέγης (ἀστράχα): ἐπίσης, χάριν προστασίας τῶν τοιχογραφιῶν ἀπὸ τῆς ὑγρασίας, ἐπεξετάθη ἡ στέγη κατὰ τι πρὸς τὰ ἔξω. Οὕτω εἰς τὸν ἐπισκέπτην θὰ εἶναι σαφὲς ὅτι τὰ ἄνω μέρη τῶν τοί-

1. Πρβλ. BCH LXXX (1956) 292 εἰκ. 6 καὶ τὸ δημοσίευμα τοῦ Π. Ροντογιάννη, περιοδ. Ζυγὸς τεύχ. 55, Ἰουνίου 1960, 27 κ.ε.

2. Ἐκ προνοίας, ὅπως μὴ προστεθοῦν βάρη καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ ἀκριβοῦς ὕψους ἄφινε περιθώριον ἀβιαιρείας.

χων του μνημείου δὲν ἀνήκουν ὀργανικῶς εἰς τοῦτο, ἀλλ' ὅτι ἔχουν τὸν χαρακτῆρα προσωρινότητος, προστεθέντα κατ' ἀνάγκην χάριν προστασίας τῶν μερῶν τοῦ μνημείου, ὧν ἔχουν διασωθῆ· ἐπομένως θὰ ἀφίεται ἐλεύθερος ὁ ἐπισκέπτης νὰ συμπληρώσῃ διὰ τῆς φαντασίας του τὸ μνημεῖον.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ὡς ἀνωτέρω στερεωτικῶν ἐργασιῶν ἀφηρέθησαν τὰ νεώτερα ἐξωτερικὰ ἐπιχρίσματα, ὅπου τοῦτο ἦτο δυνατόν ἢ ἐπεβάλλετο νὰ γίνῃ, ἀπεκαλύφθη δὲ οὕτω ἡ πλινθοπερίβλητος τοιχοδομία, ἡ ὁποία, ὡς συχνάκις συμβαίνει, εἶχε χρησιμοποιηθῆ μόνον εἰς ὅσα μέρη τῶν τοίχων τῆς ἐκκλησίας προσεφέροντο πρὸς θέαν (Πίν. 179 α). Ἐπίσης ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὸ μέγιστον μέρος τῶν ὅσα ἐκ τῶν τοιχογραφιῶν διατηροῦνται εἰς σχετικῶς καλὴν κατάστασιν, προστατευόμενα ὑπὸ βαθμηδὸν σχηματισθέντα φλοιὸν ἐκ χρίσεων διὰ γαλακτώματος ἄσβέστου. Ἡ ἐργασία αὕτη ἔγινε μετὰ προσοχῆς καὶ μόνον ὅπου ἦτο εὐκόλος ἢ ἀπόσπασις τοῦ ἐν λόγῳ φλοιοῦ· ἀλλὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν τοιχογραφιῶν εἶναι εἴτε τελείως κατεστραμμένον εἴτε διεσώθη εἰς κακὴν κατάστασιν, διότι φαίνεται ὅτι τὸ μνημεῖον παλαιότερον εἶχεν ἐπὶ πολὺ παραμείνει ἄνευ στέγης.

Αἱ τοιχογραφίαι τῆς Ὁδηγητρίας, χρονολογούμεναι συγχρόνως πρὸς τὸ οἰκοδόμημα περὶ τὰ μέσα τοῦ 15ου αἰῶνος—εἶναι ἐξόχως ἐνδιαφέρουσαι, διότι εἶναι ἔργα Ἑλλήνων ζωγράφων καὶ δι' ἐκκλησίαν τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος, ἀλλ' ἐπηρασμένων ἐκ τοῦ ὕφους, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐκ μορφῶν τῆς ὀψίμου γοθτικῆς ζωγραφικῆς, τῆς γνωστῆς ὡς ζωγραφικῆς «κοσμοπολιτικῆς» ἢ «διεθνοῦς» ὕφους (Πίν. 179 β)³.

Διὰ τῶν ὡς ἄνω στερεωτικῶν ἐργασιῶν ἐπετεύχθη προσωρινὴ ἐξασφάλισις τοῦ μνημείου. Ὑπολείπεται νὰ στερεωθῶν αἱ τοιχογραφίαι ἀπαραιτήτως παρ' εἰδικῶν τεχνίτων, νὰ ὀλοκληρωθῆ δὲ καὶ ἡ ἀποκάλυψις καὶ ὁ καθαρισμὸς τῶν. Ἐπειδὴ δ' αἱ τοιχογραφίαι τῆς Ὁδηγητρίας ἀντιπροσωπεύουν καλλιτεχνικὴν τάσιν, παραδείγματα τῆς ὁποίας σπανίζου εἰς τὴν Ἑλλάδα, λόγῳ δ' ἐπίσης τῆς ἐξαιρετικῆς ποιότητός τῶν ὡς καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἀπολύτως ἐξησφαλισμένη ἢ ἀντοχὴ τοῦ κτηρίου, μάλιστα εἰς περιοχὴν πληττομένην ὑπὸ σεισμῶν, φρονῶ ὅτι ἔσθ' ἀπετέλει πρᾶξιν προνοίας ἢ ἔγκαιρος ἀποτείχισις τῶν.

Δ. Ι. ΠΑΛΛΑΣ

3. XIIe Congrès International des Études Byzantines. Ochrade 1961. Résumés des Communications, Beograd-Ochrade 1961, 83 - 84 (D. Pallas).

ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΖΑΚΥΝΘΟΝ

Τὸ 1952 ἀνετέθη εἰς τὸν Ἐφορον κ. Μ. Χατζηδάκην ἡ τακτοποίησις τοῦ παλαιοῦ Μουσείου Ζακύνθου καὶ ἡ ἐπίβλεψις τῶν ἐπισκευῶν τῆς οὐρανίας τοῦ ναοῦ Φανερωμένης, ὡς καὶ ἄλλων ναῶν τῆς πόλεως.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ περισυνελέγησαν ἐκ τῶν ναῶν τῆς πόλεως 36 ἀξιόλογοι μεταβυζαντινὰ εἰκόνες. Κατὰ τοὺς σεισμοὺς τοῦ Αὐγούστου 1953 ἐκάθη τὸ διὰ Μουσεῖον προοριζόμενον καὶ ἐπισκευαζόμενον κτήριο τοῦ ἐνετικοῦ Ἐνεχυροδανειστηρίου, ὡς καὶ πολλαὶ εἰκόνες εὐρισκόμεναι ἐν αὐτῷ. Τότε ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ κ. Ὑπουργοῦ εἰς τὸν Ἐφορον ἡ διάσωσις ἐκ τῶν ἐρειπίων καὶ τῶν πυρκαϊῶν, ἐντός τῆς καταστραφείσης καὶ καιομένης ἐκ τῶν σεισμῶν πόλεως, ὅσω τὸ δυνατόν περισσοτέρων ἔργων τέχνης. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐκεῖ συνεχοῦς ἐπὶ δίμηνον παραμονῆς, περισυνελέγησαν τέμπλα καὶ ἄλλα ξυλόγλυπτα, φορητὰ εἰκόνες, πίνακες καὶ ἄλλα ἔργα τέχνης ἐκ τῶν κατερειπωθέντων πεντήκοντα περίπου ναῶν, πολλοὶ τῶν ὁποίων ἐγένοντο ἀμέσως κατόπιν παρανάλωμα τοῦ πυρός ἢ κατεδαφίσθησαν πλήρως διὰ λόγους ἀσφαλείας. Τῶν σωθέντων ἔργων—πλέον τῶν 800—ἤρχισεν ἀμέσως ἡ καταλογογράφησις, καὶ εἴτα ἡ συντήρησις διὰ τοῦ συντηρητοῦ τῆς Ἐθν. Πινακοθήκης κ. Κ. Κουτσουρῆ. Διὰ τοῦ αὐτοῦ καλλιτέχνου ἀπετείχισθησαν, προτοῦ κατεδαφισθῶν, ἐκ τῶν ἐρειπίων ναῶν περὶ τὰ 50 τετρ. μ. τοιχογραφιῶν, ἀποκαλυφθεισῶν μετὰ τοὺς σεισμοὺς (12ου, 17ου - 18ου αἰῶνος). Βλ. Μ. Χατζηδάκη, *Τοιχογρ. στὴ Ζάκυνθο*, «Ζυγός» 1956. Μάρτιος 14 - 16, Ἀπρίλιος, 16 - 18. Ἀργότερον δὲ ἀπετείχισθη τὸ σύνολον τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ἐτοιμορρόπου ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου παρὰ τὸ χωρίον Βολύμες (17ου αἰῶνος), αἱ ὁποῖαι καὶ ἐκτίθενται ἐν τῷ νέῳ Μουσείῳ Ζακύνθου.

Τὸ 1959 ἀνετέθη εἰς τὸν Ἐφορον ἡ τακτοποίησις τοῦ ἀνεγερθέντος μεγάλου Μουσείου Ζακύνθου, ἥτις καὶ σχεδὸν ἐπερατώθη.

ΠΑΥΛΟΣ ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

*

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΕΡΕΥΝΑΙ ΚΑΙ ΑΛΛΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ
ΕΙΣ ΔΥΤ. ΚΑΙ ΚΕΝΤΡ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝ

ΠΕΛΛΑ

Περὶ τῶν ἀνασκαφῶν Πέλλης (1957 - 1960) γίνεταί λόγος εἰς εἰδικὸν ἄρθρον τοῦ Ἐφόρου